

Звіт-стенограма семінару "перспективи створення електронних бібліотек", який відбувся за участі представників Національної академії наук України, Міністерства освіти і науки України, Державного фонду фундаментальних досліджень

5 березня 2008 року у приміщенні Малого конференц-залу Національної академії наук України відбувся семінар "Перспективи створення електронних бібліотек" за участі представників Національної академії наук України, Міністерства освіти і науки України, Державного фонду фундаментальних досліджень ([перелік присутніх](#)).

У програмі семінару було 4 доповіді-презентації:

1. Андон П. І. "Програма інформатизації НАН України та роль електронних бібліотек в ній" (Інститут програмних систем НАН України);
2. Резніченко В. А. "[Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України](#)" (Інститут програмних систем НАН України);
3. Проскудіна Г. Ю. "[Процедура внесення статей у електронну бібліотеку](#)" (Інститут програмних систем НАН України);
4. Влох Р. О. "[Розробка принципів оцінки наукових і науково-педагогічних кадрів установ освіти на основі рівня їх наукових публікацій](#)" (Інститут фізичної оптики Міністерства освіти і науки України).

Зі вступним словом виступив Голова Науково-видавничої ради Національної академії наук України академік НАН України **Я. С. Яцків**, який, зокрема, зазначив, що на сьогоднішній день Національна академія наук України видає понад 170 періодичних видань. З них 81 – наукові журнали НАН України, 39 – збірники НАН України, тобто видання, співзасновником яких є НАН України як юридична особа; і 50 журналів і збірників академічних установ (відповідно 26 і 24). Ще п'ять видань проходять реєстрацію у Міністерстві юстиції України.

Періодичність цих видань змінюється від 1 до 12 номерів на рік.

Середня кількість номерів журналів і періодичних збірників різного статусу, виданих установами Національної академії наук України, перевищує

700. Практично всі вони реферуються Українським реферативним журналом "Джерело".

Відповідність оформлення цих видань стандартам, що чинні в Україні, стан реферування, повнота представлення в мережі Інтернет різні.

Найкраще становище з журналами Національної академії наук України. Вони всі, окрім журналів "Філософська думка", "Східний світ", "Українська мова" містять резюме українською, російською та англійською мовами, часто – українською і англійською. Більшість журналів НАН України, окрім "Джерела", реферується й іншими агенціями – ВІНТІ, SCOPUS тощо. 25 журналів виходять англійською мовою. З них 16 перевидають і розповсюджують закордонні видавці – Begell House, Springer, Pleiades Publishing, Plenum та інші. Решту редакції перекладають своїми силами і публікують паралельно двома мовами або виключно англійською.

Ще два роки тому лише 40 % журналів НАН України розміщували інформацію про себе переважно на сайтах установ-видавців. 10 % журналів наводили лише загальну інформацію – контакти, правила для авторів, склад редакційної колегії, 21 % додавали до цієї інформації також зміст і анотації статей і 14 % розміщували повнотекстові версії номерів.

На сьогодні майже 90 % журналів НАН України представлені на сайті Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського НАН України, де розміщена як загальна інформація, так і картотеки статей (бібліографічний опис і анотація) з 1998 по 2007 р. включно і посилання на відповідні сайти установ-видавців. На сайтах установ-видавців близько 20 % журналів представлені повнотекстовими версіями. Журнали, що перекладаються і перевидаються закордоном, часто розміщують україномовні повнотекстові версії.

Більшість журналів НАН України, а також інших періодичних видань, що видають академічні установи, зацікавлені у оцифруванні архівів за весь період існування.

На опитування, проведене Науково-видавничою радою з метою з'ясування планів академічних установ щодо започаткування електронних видань, створення електронних архівів публікацій та покращення стану видавничої справи у НАН України одержано відповіді від 33 установ. З цих установ 5 планують ближчим часом розпочати створення нових електронних

видань і 16 вважає за доцільне оцифрування повного архіву публікацій власних журналів та збірників. Чотири видання повідомили, що архів оцифровано у повному обсязі, одне – що заключили угоду із Google Scholar та готуються до пересилання їм власних матеріалів (журнал "Проблеми кріобіології", засновники – НАН України та Інститут проблем кріобіології і кріомедицини НАН України).

Отже, з одного боку ми можемо радіти, що за два роки вдалось значно покращити ситуацію з науковими журналами Академії наук, з другого, ми надзвичайно занепокоєні низьким світовим рейтингом цих журналів і недостатнім їх представленням у світовому електронному просторі.

Далі з доповіддю виступив **академік НАН України П. І. Андон** (директор Інституту програмних систем НАН України), який виклав основні концептуальні положення Програми інформатизації НАН України і які полягають у:

створенні телекомунікаційного середовища;

комп'ютеризації наукових ресурсів;

створенні грид-інфраструктури;

підтримки організаційної і господарської діяльності, створення прикладних систем для упорядкування бізнес-процесів.

В рамках цієї програми завершено підготовку проекту і вироблені концепції, необхідні для запуску проекту електронної бібліотеки, центральний сервер якої розміщений у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського НАН України, Інститут програмних систем НАН України забезпечує його роботу. Рішення щодо інструментального, інформаційного, методичного, технологічного забезпечення функціонування бібліотеки сформульовані у вигляді проектів, апробовані на журналах "Наука і інновації" та "Проблеми програмування".

ПИТАННЯ. До академіка НАН України П. І. Андона було звернене питання щодо термінів завершення підведення оптоволоконних кабелів до установ НАН України.

ВІДПОВІДЬ. Академік НАН України П. І. Андон відповів, що підключення відбувається за відповідним рішенням Президії НАН України, необхідно, щоб ваша установа була занесена до переліку на підключення. Підключення означає підведення до установи оптоволоконного кабелю. Для того, щоб мати підключення до мережі Інтернет, слід укласти договір з провайдером УАРНЕТ. Слід вирішувати це питання у Президії НАН України.

Наступною прозвучала доповідь співробітника Інституту програмних систем НАН України **В. А. Резніченка**, який акумулював увагу на трьох аспектах:

1. Визначення електронної бібліотеки;
2. Інформація про електронні бібліотеки, які існують у світі;
3. електронна бібліотека, створена Інститутом програмних систем НАН України.

ПИТАННЯ. Були поставлені питання щодо можливості створення англomовного інтерфейсу, наявності класифікатора по напрямках науки, можливості системи пошуку за прізвищем автора з врахуванням галузі знань, наявності всієї наукової періодики на одному ресурсі і програмного забезпечення та підтримки електронної бібліотеки.

ВІДПОВІДЬ. В. А. Резніченко відповів, що інтерфейс на наповнення не впливає, тобто додати англійську мову можна на будь-якому етапі наповнення ресурсу. Є система розширеного пошуку, що дозволяє здійснювати пошук за прізвищем і темою одночасно. Вся інформація щодо періодичних видань буде на одному сервері. Для програмного забезпечення електронної бібліотеки використовується спеціальна безкоштовна операційна система для створення бібліотек відкритого доступу, на якій працюють більшість електронних бібліотек світу. Це найбільш розповсюджений програмний продукт у світі – DSpase.

Третя доповідь, яку зробила провідний науковий співробітник Інституту програмних систем НАН України **Г. Ю. Проскудіна**, була присвячена практиці наповнення електронної бібліотеки статтями з журналів. Програма DSpace – це сучасна система для створення повнофункціональної та простої у використанні електронної бібліотеки. Внесення статей до електронної бібліотеки та редакторська правка повинні бути прив'язані до окремої групи відповідних користувачів та обмежуватись цими користувачами. Тобто, всі користувачі, які будуть вносити свої документи в цю систему, повинні пройти процедуру реєстрації та авторизації. Авторизація означає надання дозволу на внесення інформації до конкретного розділу.

ПИТАННЯ. Були поставлені питання:

Централізоване накопичення інформації дуже швидко приведе до збільшення розміру бази даних електронної бібліотеки. Чи не краще створити аплікації баз даних, які будуть знаходитися локально, які потім віднести на загальний сервер, хоча б для відновлення у випадку втрати інформації? Та що робити, якщо статті і резюме статей публікуються на трьох мовах.

ВІДПОВІДЬ. Г. Ю. Проскудіна відповіла, що централізоване накопичення інформації є концепцією електронної бібліотеки; всі поля, всі мови, якими будуть вводиться статті, окремо для кожної колекції можуть бути вирішені з адміністратором.

Остання доповідь належала Р. О. Влоху (заступнику директора Інституту фізичної оптики Міністерства освіти і науки України), в якій він зазначив:

Для забезпечення науковця інформацією потрібні доступ до інформації прямо з робочого стола і можливість купити статтю з-за кордону. Для цього в Україні повинна бути інфраструктура, яка б продавала ті статті, які продукуються і видаються на заході. Друге питання для науковця є оприлюднення інформації, ним здобутої, тобто яким чином він може опублікувати свої статті так, щоб вони були доступні якнайбільшому загалу вчених. Для цього є видання з імпаکت-фактором – чим більший імпакт, тим більше читають, тим більше цитують і т. д.

Доповідь присвячена аналізу українських фахових журналів з точки зору індексу цитування. Цей аналіз почався три роки тому, коли експертній раді з фізики довелось мати якийсь засіб для сепарування (диференціювання) різних журналів. Потім за підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень розроблявся метод як підхід до оцінки викладацьких кадрів внів на основі їх публікацій і цитованості їх праць. Тобто є послідовність цих апробацій. Розроблена нами методика абсолютно чітко під'єднує наші журнали до журналів, які володіють імпаکت-фактором, що внесені в базу даних американського Інституту інформації чи видаються закордонними видавництвами.

Таким чином, метою цього проекту було рецензування природничих і технічних журналів, які є в переліку ВАК України. Після проведення дослідження були отримані наступні результати:

Фізико-математичні науки – 80 % журналів є практично невидимими, які ніде не фігурують – ні у закордонних видавництвах, ні в передумовах з отримання імпаکت-фактору. Тільки майже 20 % представлені більш-менш достойно.

Хімічні науки – 87 % журналів практично невидимі світовому загалу.

Біологічні науки – 1 журнал має імпакт-фактор. 86 % журналів практично невидимі.

Геологічні науки – 95 % журналів практично невидимі.

Географічні науки – 95 % журналів практично невидимі.

Технічні науки – 97 % журналів є невидимими.

Загальні висновки такі. В-цілому, з природничих і технічних наук, з 600 журналів, лише 1 % (6 журналів) мають імпакт-фактор. 94 % журналів є в не найкращому стані.

Не варто, щоб кожен Інститут займався видавничою діяльністю, тому що ніколи видавництво якогось окремого Інституту не витягне і не розкрутить журнал на належний рівень. Видавнича діяльність є високопрофесійною, а ринок видавничої діяльності навряд чи зосереджений в Україні, він більш зосереджений у світі. Це є важке виробництво і ним

повинні займатись організації, які на цьому роблять бізнес чи в Україні, чи за кордоном. (Дуже добре, якщо існують українські такі організації). Це умова, яка необхідна для того, щоб журнал мав можливість виходити на продаж, виходити на читабельність. І друга умова, яка взаємозв'язана з першою, – це імпакт-фактор.

Після доповіді до слова була запрошена **Н. В. Рябова** (Харківський національний університет радіоелектроніки) як експерт презентованого проекту електронної бібліотеки. Вона зазначила, що проект, запропонований Інститутом програмних систем НАН України, складний. Питання, чи такий проект має бути централізованим, залишилось не вирішеним. Відсутність централізованих сховищ – дискусійне питання. Система, концепція якої запропонована, повинна існувати, але у якому вигляді? У світі є так звані онтологічні системи, що враховують можливість смислового, тобто семантичного пошуку. Ця проблема складна, і електронні бібліотеки обмежують її вирішення. Натомість як за допомогою проміжної системи – смарт-каталогів, що існує у галузі Інтернет-комерції, це питання вирішується краще. Вона передбачає проміжний рівень програмного забезпечення, який спілкується з кожним користувачем і повертається до смарт-каталогу, який є монітором усієї системи, онтологічною базою знань, яка моделює область проблеми і за результатами семантичного пошуку дає нам посилання на необхідний сайт.

Під час **дискусії** до розробників проекту були поставлені запитання щодо протоколу авторизації та систем захисту інформації, а також щодо можливості створення платформи для продажу електронних варіантів статей. Відповіді були такі, що розробники конкретно не займались цими питаннями, захист інформації є на рівні редактора, який слідкує за тим, яку інформацію вносить користувач. Створення платформи для продажу електронних варіантів статей не було завданням під час розробки електронної бібліотеки.

У своєму виступі **О. Д. Платонов** (директор Центру практичної інформатики НАН України) зауважив, що ідея створення електронної бібліотеки дуже правильна і корисна. Проте, якщо говорити лише про наукові видання НАН України, то така бібліотека не має ознак корпоративності, оскільки будь-який науковий співробітник НАН України може опублікувати свої статті в інших, неакадемічних виданнях. В цьому сенсі було б перспективніше ставити питання про створення інформаційного

ресурсу у форматі Національної електронної наукової бібліотеки, яка б об'єднувала всі наукові видання України і мала би підтримку на державному рівні.

Якщо мова йде про підвищення рівня окремих наукових журналів, то, безумовно, необхідно погодитися з Р. О. Влохом про доцільність створення відповідних комерційних інформаційних ресурсів. Але такі рішення можуть бути створені лише за умов використання небезкоштовних сучасних ліцензійних програмних засобів.

Якщо мова йде про моніторинг і представлення всієї друкованої продукції Академії – кожний науковець, кожний науковий відділ, кожна наукова установа, кожне відділення наук, кожна секція наук тощо – з можливістю статистичної обробки й ефективного веб-оприлюднення результатів цього моніторингу в мережі Інтернет за будь-яким інформаційним розрізом – від кількості статей окремого науковця до загальноакадемічного кількісного звіту, то й тут для вирішення задач захисту, гнучкості, керованості, перспектив розвитку, продуктивності тощо необхідно використовувати високорозвинені програмні продукти, які не можуть бути безкоштовними.

Із заключним словом виступив **академік НАН України Я. С. Яцків**:

Ми сьогодні зрозуміли, що є дуже багато питань чому, як і що робити. На тепер однозначної відповіді немає. Ми повинні зібрати коло фахівців ще не раз, щоби досягти певних рішень. Наприклад, чи можемо ми зробити наукове видавництво, яке інтегрувало би наші надбання і представляло би Академію у світовому науковому просторі. Зараз ми ідемо іншим шляхом. Ми маємо пропозиції від окремих міжнародних видавництв і наші журнали на власний розсуд вирішують питання про співпрацю з ними. (Розгляд періодичних видань наук гуманітарного циклу потребує іншого підходу і інших рішень). Така ситуація призводить до того, що наші науковці високого рівня намагаються давати свої статті у іноземні журнали, оскільки дбають про своє реноме.

Другий рівень питання – як зробити наші журнали доступними навіть у нашому електронному просторі. Це те, що робить Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського НАН України і Інститут програмних систем НАН України. Я розумію недоліки запропонованого проекту, але цю

програму, на мій погляд, слід реалізувати бодай для того, щоби отримати досвід. І, враховуючи цей досвід, скласти концепцію, як повинна виглядати національна електронна бібліотека. Тут НАН України має співпрацювати з Міністерством освіти і науки України, Вищою атестаційною комісією України, галузевими академіями наук. Загальною нашою проблемою є те, щоби українські науковці не займались наукою на вузькому національному просторі.

Науково-видавнича рада відкрита до співпраці, ми і надалі будемо проводити такі зустрічі, обговорювати проекти.